

1. Inleiding

Voor u ligt een notitie met een weergave van leerpunten uit het gebiedsproces Veenweiden in Beweging. Het gaat om leerpunten die zijn opgedaan in het proces van samenwerken tussen overheden en agrariërs in het gesprek over de transitie naar een toekomstbestendige landbouw in het veenweidegebied rondom Kamerik/Kanis. De komende jaren zullen nog diverse polder/gebiedsprocessen starten, onder andere in het kader van de kavelruil Kamerik/Kanis, de Regionale Veenweidestrategie en de aanpak stikstof. De lessen uit Veenweiden in beweging kunnen mogelijk als inspiratie dienen voor deze nieuwe samenwerkingsverbanden. In het rapport 'Samenvatting Proces en kennisdocumenten Veenweiden in Beweging' is beknopt de context van het gebiedsproces geschetst. Daarnaast zijn er diverse verdiepende studies uitgevoerd. Deze rapporten zijn te vinden via www.provincie-utrecht.nl/onderwerpen/bodem-water-en-milieu/toekomst-bodemdalingsgevoelig-gebied en www.hdsr.nl/omgevingswet.

Deze notitie is opgesteld door de drie samenwerkende overheden en ORG-ID die de procesbegeleiding met het gebied verzorgde. De tips zijn getoetst bij de actief betrokken kerngroep agrariërs (de boeren-5).

2. Algemene tips

2.1 Praat mét elkaar; niet over elkaar en leer elkaar kennen

Onderzoek, accepteer en benoem de verschillen en overeenkomsten tussen partijen en mensen die samenwerken. Niet als probleem, maar als gegeven om rekening mee te houden. Want een gebiedsproces betekent dat verschillende werelden samen gaan werken. Het is belangrijk om deze verschillen samen in beeld te brengen en te bespreken. In dit project verschilden overheden en ondernemers bijvoorbeeld in:

- Hoe ze beslissingen nemen;
- Hun basishouding ten opzichte van beleid;
- De kennisbronnen en kennis(sen) waarop ze hun mening baseren;
- Het collectieve geheugen: wat ze nog weten van dingen die vroeger zijn gebeurd en nu de relatie bewust en onbewust nog kleuren.

2.2 Beslissingen nemen

Een boer neemt veel beslissingen alleen, met het gezin en als gewenst na advies van erfbetreders. De verantwoordelijkheid van een keuze ligt bij de boer en hij moet de gevolgen zelf dragen. De bedoeling is boer blijven en een goed bedrijf doorgeven. De overheid neemt beslissingen na een ambtelijk en bestuurlijk proces waarbij de overheid streeft naar een zo groot mogelijke overeenstemming tussen partijen. Overheidsbeslissingen hebben gevolgen voor de overheid zelf en ook voor burgers en ondernemers. Mede daarom zijn overheden gebonden aan wettelijke spelregels van behoorlijk bestuur. Daarbij horen nu eenmaal termijnen en te doorlopen processtappen waardoor overheden niet altijd zo snel beslissen als een boer. Het is belangrijk om bijvoorbeeld transparante planningen te hebben, om geen verkeerde verwachtingen te wekken.

2.3 Houding ten opzichte van beleid

Nieuw beleid betekent in principe dat er iets verandert want anders zou er geen nieuw beleid nodig zijn. Als je in het gebied woont en werkt dan merk je de gevolgen van nieuw beleid in je dagelijkse leven. Dat kan best als belemmering worden ervaren – zeker als het geld kost of je een werkwijze moet aanpassen.

2.4 Kennisbronnen en kennissen waarop ze hun mening baseren

Overheden halen veel kennis uit onderzoeken van bijvoorbeeld CBS, PBL, universiteiten, en adviesbureaus, bijeenkomsten en gesprekken met collega's. Agrarische ondernemers halen kennis uit vakbladen, agrarische opleidingen en gesprekken met erfbetreders en collega's. Zoals de discussies over stikstof laten zien is er verschil tussen deze systemen:

- Inhoudelijke kennis en hoe argumenten worden gewogen ten opzichte van elkaar (ratio).
- De betekenis die men aan zaken toekent (emoties).
- Normen en waarden, hoe men vindt dat het hoort.

2.5 Het verleden zit altijd aan tafel in gebiedsprocessen

Ondernemers kunnen, omdat ze zelf al jaren op een plek wonen en vaak nog op de plek waar hun voorouders leefden, teruggrijpen op een breed scala aan positieve en negatieve ervaringen met de overheid uit het verleden. Overheden hebben in de regel een minder sterk collectief geheugen dan het gebied en het is voor de onderlinge relaties goed om in kaart te brengen welke issues uit het verleden nog spelen – en of ze nog relevant zijn voor het gebiedsproces dat nu (gaat) lopen. In dit project kwam beheer en onderhoud van de weg steeds terug. Door dit bespreekbaar te maken kan ook naar oplossingen worden gezocht.

3. Bij aanvang van het gebiedsproces

3.1 Organiseer een opgaveteam en communiceer over het gebiedsproces

Ambtenaren van waterschap, gemeente en provincie overlegden in een opgaveteam over de voortgang van het gebiedsproces. Daarbij kwam ook de wisselwerking met andere trajecten van overheden in en om het gebied ter sprake. Het opgaveteam legde verantwoording af aan ambtelijke en bestuurlijke opdrachtgevers. In de startfase is tussen de overheden veel tijd gaan zitten in het vinden van een gezamenlijke taal en ambitie over de doelen en resultaten van het gebiedsproces. Dat kwam mede doordat beleidsdoelen, bijvoorbeeld ten aanzien van afremmen bodemdaling en energie, minder sterk ontwikkeld waren dan nu het geval is.

Er was sprake van een pioniersfase tussen overheden en de agrariërs in de wens samen na te denken over beleid en aanpak voor een toekomstbestendig landbouwgebied. Uiteindelijk is er een koersdocument opgesteld waarin overheden hun beeld van opgaven in het gebied op elkaar afstemden met als doel eenduidig gesprek met het gebied; ook voor interne communicatie.

Een sterke link tussen opgaveteam en ambtelijke / bestuurlijke opdrachtgevers is belangrijk om steeds helder te houden waarom de partijen aan tafel zitten en daar de rolverdeling ook goed op in te steken. Deze rolverdeling kan overigens wijzigen, bijvoorbeeld als opgaven veranderen. In dit project werd de klimaatopgave bijvoorbeeld belangrijker omdat er impuls gelden vanuit het klimaatakkoord beschikbaar komen.

3.2 Maak een stakeholderanalyse en communicatiestrategie

Maak een goede stakeholderanalyse van belanghebbenden bij het gebied en ontwerp een communicatiestrategie om deze partijen te betrekken en op de hoogte te houden. Hou deze actueel door het regelmatig te bespreken tijdens overleggen.

3.3 Organiseer de gebiedspartners en bepaal samen de grens van het gebied

Probeer bestaande samenwerkingsverbanden te benutten, bijvoorbeeld een agrarisch collectief als dat aansluit bij de gebiedsgrenzen. Als het gebied nog geen duidelijke groep heeft, helpt het om een

betaalde kwartiermaker uit het gebied in te schakelen. Die kan helpen met het uitnodigen van de juiste personen en het plannen van de bijeenkomsten.

Tijdens een startbijeenkomst hebben we de totale groep in drie subgroepen verdeeld en konden boeren zelf aangeven in welke groep ze wilden. Dit werkte goed, behalve dat er in de praktijk bij de bijeenkomsten van de informatiegroep toch vooral de actieve boeren uit de twee andere groepen aanwezig waren.

- Doe-groep die meedenkt en meewerkt met de onderzoeken. In dit project bestaande uit 5 boeren.
- Adviesgroep die tussenresultaten bespreekt en adviseert, inclusief de doelgroep. In dit geval 20 boeren.
- Informatie groep, de gehele groep die op de hoogte wordt gehouden van eindresultaten. In dit geval 50 boeren.

Kies / stuur bewust op enkele deelnemers in de 'doe-groep' die wat jonger zijn om op die wijze ook beter de langere termijn te kunnen meenemen. In dit gebiedsproces zijn 2 boeren in de groep opgenomen die het bestaande bedrijf gaan voortzetten.

Met de gehele groep van 50 boeren is tijdens de startbijeenkomst besproken of de gebiedsgrenzen voor deelnemers logisch waren; het gebied is naar aanleiding daarvan iets aangepast.

Het opgaventeam van provincie, gemeente en waterschap kreeg door aanwezig te zijn bij de groepsbijeenkomsten (waaronder ook bij de 'doe-groep') meer gevoel voor wat er leeft in het gebied. Even napraten met een drankje helpt ook in de informele uitwisseling van gedachten.

3.4 Geef omwonenden een duidelijke rol

In dit gebied is er een bestaand dorpsplatform dat de mogelijkheid bood om mensen te informeren over het proces en om hun mening te vragen. Er is in het gebiedsproces voor gekozen om alleen grondeigenaren / pachters een actieve rol in het proces te geven. Die voelen direct de gevolgen van maatregelen en kunnen oplossingen zelf implementeren. Dit maakte discussies minder vrijblijvend en praktischer.

Het dorpsplatform had zelf ook de voorkeur voor een onafhankelijke – niet mee-ontwikkende – rol. Natuurlijk is het wel mogelijk om partijen die geen grond of ander bezit hebben mee te laten doen in gebiedsprocessen; het is dan belangrijk dat helder is vanuit welk belang of welke rol ze meedoen. En wat ze kunnen bijdragen aan oplossingen.

3.5 Geef duidelijkheid over de status van wat je maakt

Er is steeds gezegd dat besluitvorming over plannen en maatregelen uiteindelijk via officiële kanalen plaats zou vinden in provinciale staten, gemeenteraad of waterschapsbestuur. En dat partijen daar ook op de normale manieren inspraak op konden doen. Meedenken in een gebiedsproces betekent echter dat je buiten de bestaande (formele / wettelijke) inspraakmogelijkheden meedenkt en niet automatisch instemt met wat is bedacht. Dit geeft agrariërs (en overheden) meer vrijheid om met elkaar mee te denken. Dit geeft daarmee ook duidelijkheid over de besluitvormingsprocedure richting partijen die niet deelnamen aan het gebiedsproces.

3.6 Ontdek samen de noodzaak van maatregelen

De boeren werden uitgenodigd om samen met overheden beter beleid te maken, zodat er betere en beter gedragen maatregelen zouden worden genomen. Deze uitdaging gingen ze graag aan. De eerste stap, van maatregelen nemen en beleid maken, is het goed snappen van de opgaven waarvoor je staat. Je kunt een opgave pas definiëren als je weet wat nodig is om van de bestaande situatie naar de gewenste situatie te komen. Dat betekent dat je samen een zo helder mogelijk beeld moet hebben van de bestaande situatie én van de gewenste situatie.

Stel elkaar de vraag: wat wil je bereiken en voorkomen. En welke onzekerheden zie je als je naar de toekomst kijkt? Een goed startpunt voor een gebiedsproces is samen onderzoek naar deze onzekerheden te doen: je gaat elkaar beter begrijpen en dit leidt tot meer vertrouwen; of in elk geval duidelijkheid over posities en standpunten. Het koersdocument van de overheden zul je daarbij als startpunt gebruiken. Daarbij is het verstandig om onafhankelijke onderzoekers en adviseurs in te zetten. Gebruik hierbij vooral ook informatie uit het gebied zelf. Geef gebiedspartners invloed op de agenda van het onderzoek en het koersdocument en op eventueel uit te nodigen sprekers tijdens bijeenkomsten.

Werken aan gezamenlijk begrip van de situatie in het gebied zorgde in dit geval voor meer vertrouwen in elkaar. Dat bleek bijvoorbeeld toen 20 boeren hun bedrijfsgegevens ter beschikking stelden voor economisch onderzoek – midden in de boerenprotesten tegen stikstofmaatregelen.

4. Tijdens het gebiedsproces

4.1 Planning

Tijdens het groeiseizoen in de periode van mei tot september is het voor boeren erg moeilijk om tijd voor bijeenkomsten te maken. Daarom is het verstandig om bijeenkomsten zoveel mogelijk tijdens de winter te houden en in de zomer bijvoorbeeld onderzoeken uit te voeren. Bij het plannen van bijeenkomsten is in dit project altijd overlegd met de boerengroep van 5 (de doe-groep). Soms is er in de zomer ook wel ruimte voor overleg, bijvoorbeeld tussen de eerste en de twee snede, of als de weersomstandigheden werken op het land niet toelaat.

4.2 Balans tussen zichtbare resultaten (gebied en erf) en werken aan lange termijn

Een goede balans tussen zichtbare successen en de lange termijn is cruciaal. Hierbij is het noodzakelijk doe-geld te hebben om kleinschalige ideeën van boeren al eens uit te proberen, bijvoorbeeld grondwaterstandsmetingen, met een bodemexpert het veld in, een zonnepaneel op water plaatsen. Samen een succes vieren geeft vertrouwen en ook het signaal – er gaat echt iets gebeuren. Daarbij is het wel belangrijk dat maatregelen passen in de lange-termijn ontwikkeling van het gebied en later geen wenselijke ontwikkelingen belemmeren.

4.3 Lerend evalueren

Het is belangrijk om samen met agrariërs en overheden regelmatig het proces te evalueren. Dit is tijdens dit proces niet expliciet gedaan. Wel is er regelmatig aan agrariërs gevraagd of ze tips hadden en met het opgaventeam zijn gebiedsbijeenkomsten geëvalueerd.

5. Afsluiten van het gebiedsproces

Het is belangrijk om een proces ook duidelijk af te sluiten zodat voor iedereen duidelijk is wat er is bereikt, wat niet is gelukt en waarom niet, en als dat van toepassing is, wie het stokje overneemt.